

BUỐC ĐẦU TÌM HIỂU NGUYÊN NHÂN CỦA TÌNH TRẠNG LẠM DỤNG RƯỢU BIA HIỆN NAY TỪ GÓC NHÌN XÃ HỘI HỌC

TRƯƠNG XUÂN TRƯỜNG *

1. Giới thiệu

Con người biết sử dụng rượu bia làm đồ uống từ rất lâu và hiện tượng này đã trở nên phổ biến ở nhiều quốc gia và nhiều nền văn hóa. Ở Việt Nam, cũng như ở một số nền văn minh lâu đời khác, uống rượu bia thậm chí đã trở thành một hành vi "văn hóa", gắn bó với con người từ trong sinh hoạt, ứng xử đến lễ tục, thơ ca. Tuy nhiên hiện nay, tình trạng lạm dụng rượu bia đã trở thành một vấn đề xã hội đáng báo động, gây nhiều hậu quả, rất cần được chú trọng và có giải pháp hạn chế. Ngoài vấn đề lãng phí kinh tế và thời gian thì lạm dụng rượu bia còn có những tác hại lớn về sức khỏe con người, ảnh hưởng tiêu cực về trật tự, trị an xã hội, góp phần gia tăng bạo lực gia đình và tai nạn giao thông. Nhiều nghiên cứu đã chỉ ra những hậu quả nặng nề của lạm dụng rượu bia như: rượu bia là một trong ba nguyên nhân chính gây nên tai nạn giao thông; rượu bia cũng là một trong những nguyên nhân cơ bản của nạn bạo lực gia đình, ly hôn và gây mất an ninh, trật tự trong các cộng đồng xã hội (Đào Huy Khuê, 2006; Đàm Viết Cương và Vũ Minh Hạnh, 2006; Bùi Hi Hân và Dương Minh Tâm, 2008; Nguyễn Thanh Liêm, 2010; Trần Thị Thanh Loan, 2012 v.v).

Mặt khác, thị trường rượu bia và mức độ sử dụng rượu bia ở những năm gần đây đang gia tăng mạnh mẽ. Theo số liệu của Tổ chức Y tế Thế giới, tiêu thụ cồn bình quân đầu người (trên 15 tuổi) ở Việt Nam có xu hướng gia tăng, từ 3,8 lít/người vào năm 2005 lên 6,6 lít/người năm 2010 (WHO, 2014). Còn theo số liệu từ Bộ Công thương (2014), từ năm 2012 đến 2013, tiêu thụ bia ở Việt Nam đã tăng từ 2,8 tỷ lít lên 3 tỷ lít, đưa Việt Nam trở thành nước đứng đầu Đông Nam Á, đứng thứ 3 Châu Á về tiêu thụ bia, và tiêu thụ rượu cũng gia tăng từ 63 triệu lít lên gần 68 triệu lít.

Hiện nay Việt Nam mới chỉ có Luật phòng, chống tác hại của thuốc lá (có hiệu lực từ ngày 1/5/2013) mà chưa có bộ luật riêng biệt về phòng chống lạm dụng rượu bia. Đây cũng là hạn chế khiến việc phòng chống lạm dụng và tác hại của rượu bia ở nước ta còn gặp nhiều khó khăn. Thực trạng đáng lo ngại trên đòi hỏi cần những nghiên cứu, tìm hiểu sâu sắc, có căn cứ khoa học về tình trạng lạm dụng rượu bia hiện nay để từ đó có giải pháp thiết thực và hữu hiệu hơn. Đó cũng là cơ sở của bài viết, hy vọng đóng góp thêm một ý kiến trong hoạt động phòng chống tác hại của lạm dụng rượu bia hiện nay.

---

* TS, Viện Xã hội học.

2. Những nguyên do của tình trạng lạm dụng rượu bia hiện nay

Để tìm hiểu về vấn đề lạm dụng rượu bia, cần thiết có sự phân biệt giữa khái niệm sử dụng và khái niệm lạm dụng rượu bia. Nhìn nhận một cách đơn giản nhất, lạm dụng rượu bia là sử dụng rượu bia (đồ uống có chất cồn) với mức độ hay cách thức làm ảnh hưởng tiêu cực đáng kể đến người sử dụng, hay người xung quanh và xã hội. Cụ thể hơn, lạm dụng rượu bia là hiện tượng uống rượu bia quá nhiều, quá mức, không đúng lúc, đúng nơi khiến người uống rượu bia thường không làm chủ ý thức và hành vi, dễ gây ra những hậu quả tiêu cực đối với cá nhân người uống rượu bia, gia đình và xã hội. Từ góc độ y học, theo tiêu chuẩn của tổ chức WHO, phụ nữ và người trên 65 tuổi uống trên 14 đơn vị rượu mỗi tuần (hoặc 2 đơn vị rượu mỗi ngày); nam giới uống trên 21 đơn vị rượu mỗi tuần (hoặc 3 đơn vị rượu mỗi ngày) được coi là người lạm dụng rượu bia (WHO, 2004).

Như vậy trong cuộc sống thực tế, chúng ta thấy những người uống rượu bia không kiểm chế, không kiểm soát, suốt ngày bê tha, nghiện ngập đều thuộc đội ngũ những người lạm dụng rượu bia. Hiện tượng này là cần thiết phải ngăn chặn và triệt giảm vì lợi ích của mỗi con người, gia đình, cộng đồng và xã hội.

Vậy từ đâu mà con người sa vào hiện tượng lạm dụng rượu bia để gây ra những hậu quả xấu? Kết quả khảo sát năm 2015 của đề tài “Lạm dụng rượu bia hiện nay ở nước ta từ góc nhìn xã hội học”¹ từ địa bàn nghiên cứu trường hợp một xã tại Hải Phòng bước đầu cho thấy được diện mạo những căn nguyên của tình trạng lạm dụng rượu bia hiện nay. Kết quả khảo sát với đối tượng là nam giới trong độ tuổi 15-45 về những nguyên nhân của tình trạng lạm dụng rượu bia hiện nay có số liệu ở bảng sau.

Các nguyên do của tình trạng lạm dụng rượu bia hiện nay từ số liệu khảo sát là khá đa dạng, bao gồm 4 nhóm chính (văn hóa - lối sống; xã hội; kinh tế; và quản lý, chính sách), trong đó có cả nguyên nhân chủ quan và khách quan nằm ngoài bản thân người sử dụng. Nếu sắp xếp tỷ lệ nhận định của người dân được khảo sát thì 7 nguyên nhân hàng đầu là:

- Do đời sống người dân khá hơn trước:	59,4%
- Do bạn bè rủ rê nhiều:	46,8%
- Do yếu kém quản lý, kiểm soát sản xuất, buôn bán rượu bia:	43,3%
- Do quảng cáo rượu bia lan tràn:	41,1%
- Uống rượu bia nhiều vì có ép, có mời:	39,1%
- Rượu bia có nhiều trên thị trường, với giá cả đủ loại:	33,7%
- Uống nhiều rượu bia vì có việc vui/ buồn:	25,8%

Có những nguyên do là khách quan, nằm ngoài kiểm soát của người sử dụng (như: do yếu kém quản lý, kiểm soát sản xuất, buôn bán rượu bia; do quảng cáo rượu bia lan tràn; rượu bia có nhiều trên thị trường, với giá cả đủ loại) và đây là những căn nguyên từ quản lý nhà nước và pháp luật. Những nguyên do còn lại là chủ quan của người sử dụng

¹ Đề tài cấp Bộ do Viện Xã hội học thực hiện vào năm 2015: “Lạm dụng rượu bia hiện nay ở nước ta từ góc nhìn xã hội học”, nghiên cứu trường hợp xã Bắc Hưng, huyện Tiên Lãng, thành phố Hải Phòng với lượng mẫu định lượng 218 phiếu và định tính gần 40 cuộc phỏng vấn sâu.

rượu bia và khiến người ta sa đà, quá mức trong khi sử dụng bia. Sự không làm chủ bản thân khi “*bạn bè rủ rê nhiều*”, khi trong mâm bị “*cố ép, cố mời*” hay khi bản thân hay gia đình “*có việc vui/buồn*” có lẽ là những nguyên do cơ bản nhất của hiện tượng lạm dụng rượu bia hiện nay.

Bảng 1. Nhận định về nguyên nhân của tình trạng lạm dụng rượu bia hiện nay

Nguyên nhân lạm dụng rượu bia ở địa phương	Đơn vị: %			
	Đúng	Đúng một phần	Không đúng	Khó đánh giá
<i>Văn hóa, lối sống:</i>				
1 Do bạn bè rủ rê nhiều	46,8	42,8	5,0	5,5
2 Để khẳng định đặc tính nam giới	20,3	44,2	25,4	10,2
3 Uống rượu bia nhiều vì sĩ diện	21,2	38,4	24,7	15,7
4 Uống rượu bia nhiều thể hiện sự thân quen	14,4	51,7	20,4	13,4
<i>Xã hội:</i>				
5 Uống rượu bia nhiều vì bị cố ép, cố mời	39,1	49,5	6,4	5,0
6 Uống rượu bia nhiều vì có việc vui/buồn	25,8	52,6	14,9	6,7
7 Tìm cảm giác thoát ly cuộc sống thực tại	13,5	33,0	27,5	26,0
<i>Kinh tế:</i>				
8 Rượu bia có quá nhiều trên thị trường và giá cả phù hợp với người dùng	33,7	35,2	14,1	17,1
9 Đời sống người dân khá hơn trước	59,4	28,7	3,5	8,4
<i>Quản lý, chính sách:</i>				
10 Do quản lý, kiểm soát yếu kém	43,3	27,9	12,9	15,4
11 Do quảng cáo rượu bia lan tràn	41,1	37,6	10,4	10,9

Nguồn: Viện Xã hội học, *Khảo sát lạm dụng rượu bia, 2015*

Tuy không nổi bật như 7 nguyên nhân nêu trên nhưng các yếu tố nhận thức có nguồn gốc văn hóa truyền thống đã ăn sâu vào nếp nghĩ của người dân nông thôn hiện nay, đó là: *uống rượu bia nhiều vì sĩ diện, uống rượu bia nhiều là khẳng định đặc tính nam giới, uống rượu bia nhiều là thể hiện sự thân quen, và uống rượu bia nhiều để tìm cảm giác thoát ly cuộc sống thực tại*. Những nhận thức có nguồn gốc truyền thống này đang được phát huy trong các cộng đồng dân cư nông thôn và góp phần gia tăng tình trạng lạm dụng rượu bia nghiêm trọng hiện nay.

Một số nghiên cứu về rượu bia gần đây cũng đã góp phần làm sáng tỏ thêm những nguyên do đã nêu ở trên về tình trạng lạm dụng rượu bia. Theo kết quả điều tra năm 2002 về lạm dụng rượu bia tại 6 tỉnh/thành, bao gồm: Long An, Đồng Tháp, Quảng Nam, Quảng Bình, Nam Định và Hà Nội, thì lý do sử dụng rượu bia nhiều chủ yếu là do tập quán, thú vui, số người uống hàng ngày chiếm 20%, liều lượng khoảng 250 ml/ngày rượu nấu thủ công (Đào Huy Khuê, 2006).

Dựa vào số liệu điều tra năm 2005 do Viện Chiến lược và Chính sách y tế tiến hành, Đàm Viết Cương và Vũ Minh Hạnh (2006) phân tích lý do sử dụng rượu bia quá mức vẫn chủ yếu là do sự tác động của bạn bè và tâm trạng hứng khởi của người sử dụng, với tỷ lệ

là 37,2% và 24,5% đối với rượu, và 20,2% và 14,7% đối với bia. Kết quả này một lần nữa chứng tỏ ảnh hưởng của giao tiếp xã hội đối với việc lạm dụng rượu bia.

Lý do uống rượu bia lần đầu cũng như lần sau là vì muốn giao tiếp. Có nghiên cứu cho thấy, học sinh thường uống rượu bia với bạn bè, uống với bạn bè học chung trong lớp học chiếm 41,6%, và bạn bè ngoài lớp học chiếm 44,9% (Bùi Thị Hy Hân, 2008). Có thể học sinh uống rượu bia để cùng nhập cuộc với những người khác, để được bạn bè công nhận và để thể hiện các hành vi người lớn như họ mong muốn. Tập quán phổ biến ở Việt Nam là thường dùng rượu bia để ăn mừng các sự kiện hoặc các ngày lễ lớn trong năm. Vì vậy, phong tục tập quán và bối cảnh xã hội cũng góp phần tạo ra thói quen uống rượu bia trong thanh thiếu niên.

Báo cáo của Nguyễn Thanh Liêm (2010) về tình hình lạm dụng rượu bia của thanh thiếu niên cho thấy sự lôi kéo của bạn bè được tiếp cận từ cả góc độ tiêu cực (bạn bè rủ rê hay ép người trả lời uống rượu bia) và tích cực (bạn bè động viên người trả lời tránh sử dụng rượu bia). Khoảng một phần tư thanh thiếu niên bị bạn bè rủ rê hay ép sử dụng rượu bia và ba phần tư thanh thiếu niên được bạn bè động viên tránh xa rượu bia. Cả hai tỷ lệ này đều có xu hướng tăng lên giữa hai cuộc khảo sát, đặc biệt là sự rủ rê hay ép buộc của bạn bè. So sánh nam và nữ cho thấy chủ yếu chỉ có thanh thiếu niên nam mới bị rủ rê lôi kéo hay ép buộc sử dụng rượu bia trong khi nữ lại được động viên tránh nhiều hơn. Năm 2009, có tới gần một nửa (44%) số thanh thiếu niên nam bị rủ rê hay ép buộc sử dụng rượu bia trong khi tỉ lệ này ở nữ giới chỉ là 5%. Ngược lại, trong khi 83% số thanh thiếu niên nữ được động viên tránh xa rượu bia thì tỉ lệ này ở nhóm thanh thiếu niên nam chỉ là 67%.

Thực trạng sử dụng rượu bia của thanh thiếu niên hiện nay cho thấy, ngày càng nhiều thanh thiếu niên dễ dàng tiếp cận rượu bia hơn. Những lý do chính khiến cho thanh thiếu niên lạm dụng rượu bia là do bị ảnh hưởng bạn bè, bởi tập quán, chuẩn mực văn hóa, nhu cầu giao tiếp, sự phát triển tràn lan của thị trường rượu bia (Trần Thị Thanh Loan, 2012).

Nghiên cứu của An Thanh Ly (2012) cũng chỉ ra rằng: nam giới cũng sử dụng rượu để thể hiện bản thân là người mạnh mẽ và biết cư xử. Những mối quan hệ xã hội rộng, những hỗ trợ nguồn lực, khả năng giao tiếp, ứng xử xã hội và sự mạnh mẽ mà nam giới có và chứng minh qua hành vi uống rượu giúp họ trở thành người đàn ông thành công và có uy tín. Nói cách khác, nam giới đã sử dụng vốn thân thể của mình để đạt được các nguồn vốn khác. Những nam giới có điều kiện kinh tế hoặc vốn văn hóa có nhiều lựa chọn khác ngoài uống rượu để gia tăng vốn xã hội và biểu tượng. Tuy nhiên, đa số nam giới ở địa bàn nghiên cứu đều uống rượu bất kể nguồn vốn kinh tế và trình độ học vấn. Chính quan niệm về nam tính đã thúc đẩy nam giới uống rượu quá mức.

Như vậy, căn nguyên văn hóa - xã hội là khá rõ qua số liệu khảo sát xã hội học 2015 cũng như từ những phân tích trong các nghiên cứu gần đây. Tuy nhiên ở đây chúng tôi muốn nhấn mạnh đến nguyên nhân số 4 trong Bảng 1 là “*uống rượu bia nhiều vì có ép, có mời*”, chiếm tới 39,1%. Có lẽ về phía chủ quan người sử dụng rượu

bia thì đây là nguyên nhân cơ bản nhất dẫn đến tình trạng lạm dụng rượu bia nghiêm trọng hiện nay.

Mời rượu là có tính văn hóa và nằm trong hệ thống các khuôn mẫu ứng xử của người Việt trong truyền thống, thế nhưng với sự bảo lưu đến hiện nay trong đời sống xã hội ở hầu hết trường hợp nó đã trở nên biến tướng thành ép rượu làm cho người sử dụng rượu bia đã uống quá mức và uống không kiểm soát. Từ xa xưa trong đời sống xã hội ở nước ta đã có tục mời rượu. Mời rượu là khuôn mẫu ứng xử trở thành bắt buộc trong các giao lưu tiệc tùng thể hiện sự tôn trọng, quý mến đối với người được mời. Ngoài ra còn có tục *thưởng rượu và phạt rượu*. Thưởng rượu là dùng rượu tượng trưng cho giá trị ban thưởng về một chiến công hay việc tốt đã thực hiện và thưởng là do người bậc trên hay lãnh đạo cộng đồng ban thưởng. Còn phạt rượu cũng là một kiểu ứng xử nhằm điều hòa các mối quan hệ xã hội để trở nên vui vẻ, đoàn kết hơn. Phạt rượu là dùng việc uống rượu để người có lỗi tỏ ra nhận lỗi và được tha thứ.

Mời rượu, thưởng rượu, phạt rượu vì vậy là có tính văn hóa và nằm trong hệ thống khuôn mẫu ứng xử truyền thống có ý nghĩa trong cộng đồng xã hội. Vậy nhưng những điều tốt đẹp đó trong đời sống xã hội hiện nay ở rất nhiều trường hợp đã bị biến tướng, trở thành tiêu cực, đó chính là hiện tượng “*cố ép rượu, cố mời rượu*”. Chính cố ép rượu, mời rượu trong đời sống cộng đồng hiện nay là hiện tượng rất phổ biến. Tại địa bàn khảo sát, từ các đám hiếu hỉ, việc nhà, việc làng, từ tiệc tùng đối nội cho đến đối ngoại đều diễn ra hiện tượng “*ép mời, ép uống*”. Vì vậy ở hầu hết cuộc rượu đó đều có hiện tượng lạm dụng rượu bia và có người say rượu.

“Ở làng này có cuộc ăn uống tiệc tùng nào mà không có ép uống, người ta khích bác nhau uống rượu, mời mọc nhau uống rượu. Vui cũng ép, buồn cũng ép. Cuộc nào chả có người say...”

(Nam, 44 tuổi, văn hóa 9/12, kinh tế trung bình)

“Không những ở gia đình, họ hàng có công có việc tổ chức mâm cỗ mời mọc, ép bia ép rượu mà bây giờ việc làng như hội lễ hay việc xã họp hành tổng kết cũng đã có hiện tượng ép rượu nhau, uống lu bù say sưa. Kể cả lên huyện họp hay có đoàn công tác nào của cấp trên về xã cũng vậy, ép mời ép uống, người ta nghĩ thế mới vui, mới hết mình đón tiếp”

(Đại diện lãnh đạo mặt trận xã, 59 tuổi, văn hóa 10/10)

Các số liệu ở Bảng 1 cũng cho thấy một thực tế khá rõ ràng và cho phép nhìn nhận, phân tích mức độ đánh giá của người dân được khảo sát, và từ có thể khái quát rằng, căn nguyên của tình trạng lạm dụng rượu bia hiện nay có xuất phát điểm từ nhiều mặt của đời sống kinh tế, văn hóa, xã hội. Từ thực tế đó có thể nói nguyên do của tình trạng lạm dụng rượu bia hiện nay có nguồn gốc sâu xa và phức tạp. Vì vậy, hoạt động phòng chống tác hại của lạm dụng rượu bia là rất khó khăn và sẽ gặp nhiều lực cản. Việc tìm ra giải pháp hữu hiệu cho hoạt động này cần căn cứ từ những căn nguyên sâu xa đó.

3. Kết luận

Các bằng chứng và phân tích đã cho thấy nguyên do của tình trạng lạm dụng rượu bia nghiêm trọng hiện nay bao quát ở nhiều khía cạnh đời sống xã hội, từ các yếu tố kinh tế, xã hội, văn hóa đến lĩnh vực pháp luật và quản lý. Trong đó có những căn nguyên sâu xa từ phong tục tập quán của lối sống văn hóa truyền thống khi xem rượu bia như một tất yếu của giao tiếp xã hội, như là một giá trị trong hoạt động sống thường ngày. Cũng có những căn nguyên từ đời sống xã hội với những biến đổi xã hội thường ngày tác động đến những vui buồn trong cuộc sống người dân, dẫn dắt họ đến với rượu bia như một sự chia sẻ, như là sự giải thoát đời sống thực tại. Các căn nguyên được xác định là quan trọng có xuất phát từ lĩnh vực pháp luật và quản lý về sản xuất, lưu thông rượu bia còn yếu kém và nhiều bất cập hiện nay, trong đó bao hàm cả những tuyên truyền, quảng cáo rượu bia không được kiểm soát đã gây những tác hại nhất định trong đời sống xã hội. Ngoài ra, kết quả cũng gợi ý rằng căn nguyên cơ bản của lạm dụng rượu bia hiện nay là từ chính yếu tố kinh tế, mà cụ thể trước hết là đời sống người dân từ sau khi đổi mới được nâng cao, các nhóm xã hội dễ dàng tiếp cận và sử dụng nhiều loại rượu bia luôn có sẵn trên thị trường.

Từ các yếu tố chủ quan có thể nói tình trạng “uống rượu bia nhiều vì cố ép, cố mời” cũng là một nguyên do cơ bản của tình trạng lạm dụng rượu bia đang có tính phổ biến trong đời sống xã hội. Ngoài ra, các nguyên do từ các yếu tố giao tiếp xã hội, phong tục tập quán và những nhận thức giá trị truyền thống tiếp tục cũng góp phần làm cho tình trạng lạm dụng rượu bia càng phát triển và phổ biến hơn. Vì vậy, hoạt động phòng chống tác hại của lạm dụng rượu bia trong bối cảnh kinh tế xã hội hiện nay sẽ còn gặp nhiều khó khăn, thách thức nếu không có những giải pháp quyết liệt và hiệu quả hơn, mà trước hết cần có một bộ luật riêng về phòng chống lạm dụng rượu bia.

Tài liệu tham khảo

- Bộ Công thương. 2014. *Kinh nghiệm của một số doanh nghiệp trong nước trong công tác xúc tiến thương mại và chiếm lĩnh thị trường nội địa*. Hà Nội.
- Đàm Viết Cương và Vũ Thị Minh Hạnh. 2006. *Đánh giá tình hình lạm dụng rượu bia tại Việt Nam*. Nxb Y học, Hà Nội.
- Bùi Thị Hy Hân và Dương Thị Minh Tâm. 2008. Tình hình và các yếu tố dẫn đến việc uống rượu, bia trong học sinh THPT tại huyện Bến Lức, tỉnh Long An. *Tạp chí Nghiên cứu Y học TP Hồ Chí Minh*, tập 12.
- Đào Huy Khuê. 2006. Sử dụng và lạm dụng rượu bia ở thanh thiếu niên qua số liệu SAVY. *Tạp chí Dân tộc học*, số 6.
- Nguyễn Thanh Liêm và cộng sự. 2010. *Sử dụng rượu bia và thuốc lá trong thanh thiếu niên Việt Nam*. Báo cáo chuyên đề. Viện Thông tin khoa học xã hội.
- Trần Thị Thanh Loan. 2012. *Thực trạng sử dụng rượu bia trong thanh thiếu niên Hà Nội*. Luận văn Thạc sĩ. Hà Nội, Đại học Khoa học xã hội và Nhân văn. An Thanh Ly, Lê Minh Giang, Miguel Munoz - Laboy. 2012. *Uống rượu nhiều lúc cũng có lợi - rượu và chiến lược thành công của nam giới nông thôn Việt Nam*. Nxb Văn hóa - Thông tin, Hà Nội.
- WHO (World Health Organization). 2014. *Global status report on alcohol and health 2014*. Geneva.
- WHO (World Health Organization). 2004. *Global Status Report on Alcohol 2004*, Part II Country Profiles. Department of Mental Health and Substance Abuse, Geneva.